

Backstugusittarna på Kulla 1860-1961

Backstugusittarna var oftast egendomslösa och betecknades som "inhystes" dvs. boende på någon annans mark och ofta också i någon annans hus. Backstugan kunde vara ingrävd i marken, ungefär som en jordstuga, men var oftast ett hus liknande Kulla. Ibland bodde skickliga hantverkare i backstugor men oftast var det fattigt folk; familjer som inte längre kunde ha sitt torp kvar, änkor med barn, ensamstående kvinnor med oäkta barn, gamla orkeslösa fattighjon, de som blev "över" som fick ta del av socknens fattighjälp som oftast bestod av lite råg till det dagliga brödet samt några riksdaler varje år. Denna fattigvård var långt ifrån tillräcklig. Backstugusittare var människor som man helst av allt ville bli av med på något sätt. Därför gav socknen ibland lån till dessa egendomslösa så att de kunde bygga sig ett eget enkelt "pörte" på allmanningen, det vill säga mark som var socknens och som vem som helst fick bosätta sig på. Lånet fick man sedan försöka betala av, vilket i de flesta fallen visade sig vara omöjligt och eftersom man aldrig kom att äga marken övergick stugorna som oftast i socknens ägo efter ägarens död.

De forna torparna Andreas Swensson och Ingeborg Larsdotter, både födda i början av 1800-talet är de som flyttar in och blir de första backstugusittarna på Kulla. Andreas är född i Rommele 1802 och Ingeborg i Upphärad 1809. De träffas när de både tjänar som dräng och piga på samma gård i Rommele i slutet av 1820-talet, de gifter sig och blir torpare. Under några år blir de kvar i Rommele socken innan de flyttar till grannsocknen Fors. Där bor de på torpet Kajebacken i närheten av gården Högårdet, på den tiden benämnt Höggårdet. När familjen sedan 1846 flyttar till Upphärad har de barnen Maria f. 1833, Christina f. 1835, Sophia f. 1837, Anna-Britta f. 1841 och August f. 1843. I husförhörslängderna berättas det att familjen först bosätter sig på Hökås utmarker, alldeles i närheten av

Häftängsmaden, då benämnd Häftansmaden, ca 1 km söder om Kulla. Men situationen ändrar sig ganska snart och familjen blir så kallat "inhyses". Denna Häftansmad började redan nedanför Kulla och sträckte sig dryga kilometern söderut.

Tvärs över ängen i skogskanten nedanför Kulla finns spåren efter en liten stuga. Dels vittnar den gamla syrenbusken om tidigare bebyggelse men så även en ingångssten och rester efter spismuren. Men något bevis för att detta hus har funnits finns ej eftersom det inte finns med på Nycklebys laga skifteskarta från 1848 och inte heller på den ekonomiska kartan från 1892. Detta innebär alltså att huset måste ha uppstått och försvunnit någon gång mellan dessa årtal. Kanske var det så att när Andreas blir backstusittare flyttar han hit med sin familj och här får han idén till att bygga huset på kullen strax intill.

Kulla är byggt 1860, det visar en dendrokronologisk undersökning utförd av Alf Bråthen år 2006. Träden som skulle tjäna som stockvirke i huset fälls vinter 1859-60. Det var här på Kulla som gården Nyckleby Nedergård hade sina betesbackar för djuren under sommarhalvåret.

När Andreas och Ingeborg flyttar till Kulla är sonen Johan född 1854 det enda barn som de har med sig. Fyra av deras åtta barn har redan avlidit. Tre i rödsoten som härjade svårt under 1854. Under loppet av åtta dagar avlider tre av barnen i sjukdomen nämligen Anna Britta, August och Johanna f. 1847. Det fjärde hade dött redan 1852 i kikhosta endast 6 månader gammal. De tre förstfödda flickorna Maria, Christina och Sophia är nu så stora att de själva tjänar sitt uppehälle som pigor i Upphärad och trakten runt omkring.

År 1860 föder dottern Sophia ett så kallat "oäkta" barn, hon får namn efter den älskade systemern som avlidit. Anna Britta växer upp på

Kulla tillsammans med sin morbror och sina morföräldrar. Både Johan och Anna Britta går i skolan och familjen erhåller fattigvårdsunderstöd från socknen i form av råg och några riksdaler/år. De fattiga får hämta sin säd i ett magasin som låg mitt emot kyrkan i Upphärad där församlingshuset nu ligger. Sedan får de själva gå till kvarnen för att mala. Först därefter kan de mätta sig och sina barn med bröd. En av de första dagarna i januari är det alltid auktion på de som inte kan ta hand om sig själva. De fattiga, barn som vuxna, auktioneras ut till lägsta möjliga pris, för det var socknen som skulle betala och det fick inte bli för dyrt.

Till en backstuga hör inte särskilt mycket mark, mindre än 2500 kvadratmeter så på Kulla finns inte mark nog för att hålla kor eller getter. Annars var det vanligt förr att man hade en del djur inne på vintern, det kunde förutom höns också vara både grisen eller kalven. Djuren var mycket dyrbara och behandlades väl. Det berättas från många platser i Sverige att när man flyttade till ett nytt ställe att man alltid skulle låta kor, häst, får och getter få komma in i stugan och fram till bordet. Där skulle de alla få en bit bröd som en hälsning från gårdsfolket att de skulle trivas i sitt nya hem. Mot de "onda makterna" som i det här fallet var trollen målade man kors på ladugårdarna både inne och ute samt slog in stål i trösklarna till skydd. Men på Kulla fanns inga stora djur, i bästa fall några höns. Markerna runt omkring Kulla var vid 1800-talets mitt "tassemarker", där härjade vargarna och förr trodde man att det kunde vara farligt att nämna vargen vid sitt rätta namn, det fick istället bli "tassa".

Ibland hjälper Andreas till hos bonden och gör några dagsverken. Bonden betalar honom omkring 25 öre dagsverket. Ingeborg hjälper också till. Hon går bl.a. runt i gårdarna när "höret" skall beredas, det som vi idag kallar lin. Ingeborg odlar troligtvis lin och har med all sannolikhet också en trädgård med kål, bönor och potatis. Skogens

bär; hallon, blåbär och lingon är viktiga tillskott som nogsamt tas tillvara.

Ingebor avlider 1874. I bouppteckningen efter henne finns bl.a. upptaget: "Ett manhus" á 40 kronor, vilket betyder att Andreas och Ingebor faktiskt själva ägde sitt hus.

Året därpå är det dags för barnen Johan och Anna Britta att flytta ut och börja tjäna som dräng och piga. Andreas blir ensam kvar på Kulla och tiden känns långsam och besvärlig. Han börjar bli gammal och orken avtar allt mer. Andreas är långt över medellivslängd, han är redan en bra bit över 70 år. Vid 1800-talets mitt låg medellivslängden mellan 46 och 50 år. Året därpå går han till sockenmännen och berättar att han inte tror sig klara av en vinter till på Kulla, sjuklig som han alltmer blivit. Sockenmännen lovar återkomma med ett besked. I bouppteckningen efter Ingeborg står också upptaget att Andreas är skyldig socknen 290: -, en förmögenhet för en fattig. Troligtvis är skulden ett bevis för att det ändå varit Andreas som byggde Kulla. Att skulden skulle ha tillkommit för att familjen fått för mycket i fattigvårdsunderstöd verkar inte troligt men faktum återstår: skulden måste betalas. Lösningen blir att han överlåter huset till socknen och själv blir han utauktionerad till en familj i Upphärad. Där blir han kvar i 2 år. Han avlider 1878.

På Höljebacka, inte långt ifrån Upphärad kyrka, bor Lars och Johanna Andreasson med sina barn. Som hjälp i familjen har man en gammal piga, Anna Bengtsdotter, född i Lagmansered 1823. Hon har kommit till Upphärad från Skövde i början av 1870-talet och först arbetat i Nyckleby Nedergård innan hon kommer till Höljebacka.

Efter Andreas kommer dottern Sophia och flyttar in på Kulla med ett nytt "oäkta" barn. Han heter Fredrik Johansson och är född 1874. Dit flyttar också Anna Bengtsdotter och blir någon form av

den tidens "dagmamma" till Fredrik för Sophia tjänar som piga och någon måste ju se till Fredrik. Så när Sophia sedan 1886 flyttar till gården Sandbacken, som ligger ca 3 km in på Dunevallsvägen, blir Anna Bengtsdotter kvar på Kulla till sin död 1906.

Men det kommer inte att dröja länge innan huset blir fullt av liv igen. Bara några månader efter Annas död kommer familjen Lars och Johanna Andreasson, som bodde på Höljebacka, till Kulla. De uppgifter som på senare år framkommit visar att Johanna var systerdotter till Ingeborg Larsdotter som tidigare bodde på Kulla. Johannas mamma hette Ellika och född 1812. Hon förde ett ganska kringflackande liv, som så många på den tiden, och tjänade piga korta perioder på olika ställen. Ellika kom att föda fyra utomäktenskapliga barn och blev dragen inför prästen flera gånger och förmanad. Det var så det gick till på den tiden. Att föda ett så kallat oäkta barn var en skam och Ellika fick till och med böta för sina gärningar.

Ellika blir ett av offren i den koleraepidemi som härjar år 1866. Mer om hur bl.a. koleran kom till Upphärad kan du läsa om i den kommande skriften "Folkminnen från Upphärad" som föreningen ger ut i början av 2014.

Lars Andreasson är murare och har flera barn. Det är han som bygger ut Kulla till dess nuvarande storlek, med boddel och farstu och det är med all säkerhet också han som tillsammans med sonen Albin bygger alla murar på Kulla, källaren och vedboden. 1913 köper Albin Larsson huset för 225: - och Kulla byter namn till Oskarsberg. På hösten samma år avlider fadern. Några år därefter flyttar Albin till Svedjan som låg längs den nuvarande motions slingan. Albins yngre bror flyttar till Göteborg och mamman till Sjuntorp.

Under 1920-talet hyr Albin ut huset till familjen Andersson. Det är mejeristen Anders med fru och sonen Evert f. 1922. Olga har

berättat att det är på Kulla som hon lär sig att älska skogen och tystnaden. Den dagen Olga och familjen flyttar därifrån är en sorgens dag. Evert ska börja skolan och de flyttar för att han ska få närmare skolväg och Olga kom att längta tillbaka till Kulla i resten av sitt liv. Det är Olga som har sytt den flagga som vajar på Kulla.

Under 30-talet hyr Albin ut Kulla som fritidsbostad till en Göteborgsfamilj och det enda vi vet om denna familj är att dottern hette Berit och kom att bli lärare i Göteborg.

I början av 1940-talet säljer Albin huset till Edvin Olofsson. Edvin är änklings och 71 år gammal och kommer från Ucklum. Han är en enstöring som inte gärna vill ha upp folk till Oskarsberg. Vi vet att han odlar mycket potatis som han förvarar i källaren. Han bor på Kulla utan vare sig el och indraget vatten under 20 år och avlider 1961. När Lars, som är Edvins springpojke, kommer med varor från Tengboms denna ödesdigra dag, den 22 december, knackar han som vanligt på dörren men får bara ett stönande till svar. Lars blir rädd och springer hem för att hämta sin pappa och pappan hämtar länsman. Tillsammans går de sedan upp till huset. Därinne finner de Edvin liggandes död i kökssoffan i köket med en yxa under. Han ville nämligen alltid vara på den säkra sidan ifall någon objuden gäst skulle ta vägarna förbi. Edvin är vår siste backstugusittare på Kulla.

Dödsboet efter Edvin äger huset i 10 år innan Edvins son Sven köper det 1971 och använder det som fritidshus.

Därefter säljs det 1985 till Gunnar Andersson som blir Kullas siste ägare. Gunnar använder huset bara som fritidshus, han har en liten bostad nere i samhället. Han besöker Kulla så gott som varje dag och sköter det som sitt lindebarn. Gunnar var född 1924 i Upphärad och hade 12 syskon. Familjen bodde i Björkelund bara ca 300 m ifrån Kulla. När han var liten lekte ofta han och syskonen häromkring.

På hösten 1996 skall Gunnar göra en enkel hjärtoperation i Göteborg. Själva operationen går bra men när Gunnar sedan vaknar upp är han blind och förlamad och kom att ligga på Nordängen, ett äldreboende i Sjuntorp, i 7 år tills han avlider 2003.

Under de sju år som Kulla står öde vandaliseras det svårt. Man bryter sig in och tar allt av värde, slår sönder fönster och förstör dörren på ett sådant sätt att den inte längre är användbar. Man får spika skivor för fönstren för att täcka de gapande hålen.

Dödsboet efter Gunnar som består av syskon och syskonbarn försöker på alla sätt att bli av med Kulla utan resultat, man föreslår till och med brandkåren ska ha en brandövning på Kulla så att man kan bli av med "skiten", men brandkåren säger nej. Till sist föreslår i alla fall en Upphäradsbo att han kan köpa Kulla billigt och göra om det till en sommarstuga men ångrar sig efter att ha upptäckt att flera av stockarna var "ruttna".

Föreningen Backstugans Vänner

För att rädda Kulla bildades i juni 2005 föreningen Backstugans Vänner och i augusti samma år skänktes huset till föreningen.

Under åren som gått har huset varsamt restaurerats med bidrag från Västarvet, Länsstyrelsen och Trollhättans stad.

Enligt både Länsstyrelsens och Västarvets bedömning är backstugan Kulla unik i Sverige och blev 2010 byggnadsminnesförklarad.

Tomten är helt intakt med vattendammen, källan och den långsgående muren i vilken källaren är inbyggd. Dasset byggt 2007 är en kopia av det gamla som våren 2005 rasade samman. Lagg gärna märke till de stora stenar som ligger upplagda i den stenmur som löper från ingången uppför den stenlagda backen. Den stora avlänga ser ut som en "bautasten", en sådan som man reste över en död hövding, utan

inskriftion innan runskriften infördes. Var hittade man alla dessa stenar och hur fick man hit dem?

I oktober förra året tilldelades Backstugan Kulla Sveriges hembygdsförbunds byggnadsvårdspris 2012 med bl.a. motiveringen: "för den antikvariskt föredömliga renoveringen av bostaden med källarhus och avträde. Kulla ger en sällsynt bild av enkla människors levnadsförhållanden. Utmärkelsen ges också för föreningens aktiva arbete med kurser, utbildningar och andra programaktiviteter som engagerat många människor i kulturarvsarbetet".

Genom att bli medlem i föreningen kan du stödja vårt fortsatta arbete på Kulla, medlemsavgiften för 2013 är 50: -.

På vår hemsida www.backstugansvanner.se kan du läsa mer om Kulla och Upphärad i övrigt. Där finns många berättelser, gamla bilder, föredrag samt radioprogram att ta del av.

Varmt välkommen till programmet på Kulla 2013

Under tiden 10 april - 30 oktober öppet varje onsdag kl. 13-15.

Visningar: onsdag 1/5 kl. 13, söndagar 2/6, 7/7, 4/8 och 1/9 kl. 13.

5/5 Hembygdsrally mellan hembygdsgrändarna i kommunen kl. 13-18.

16/6 kl. 13 Marie Dahlman från Södergårdens Vedugnsbageri försäljer bröd och konstnären Lena Nilebäck berättar om "Rävåsprjektet" och visar sina tavlor.

11/8 kl. 13 Marie Dahlman berättar om "Drömmen om ett bageri" och försäljer bröd och Inge Ohlson visar sina unika gamla fotografier från Upphärad.

15/9 kl. 13 Berit Beijer tar oss med på en rundvandring i 40-talets Upphärad. Samling vid gamla Tengboms på Kobergsvägen. Tid ca 2 timmar.

13/10 kl. 13 Berit Beijer tar oss med på en rundvandring i 40-talets Upphärad. Samling vid den gamla järnvägsövergången. Tid ca 2 timmar.